

Papp István

KOSSUTH ÉS JÁSZI NYOMÁBAN?

Péterfi Gábor: *Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézetei*. L'Harmattan, Budapest, 2011, 259 oldal

Az 1895-ben alapított neves tehetséggondozó intézmény, az Eötvös József Collegium létrehozói azt a célt tűzték maguk elé, hogy a magyar középiskolák számára magas színvonalon oktató tudós tanárokat neveljenek. Ennek az óhajnak eleget tett az egyaránt a Collegium falai között pallérozódó Szabó Dezső és Féja Géza. A magyar népi mozgalom egyik ősatya, illetve meghatározó tagja vidéki középiskolákban edzették magukat és nebulóikat pályájuk első évtizedeiben. Éppen ezért jelképesnek tekinthető, hogy ketjük külpolitikai nézeteit egy manapság szinte már eltűnőben lévő értelmiségi típus, az aszódi evangélikus gimnázium tudós tanára, Péterfi Gábor elemezte alapos monográfiájában.

A kötet, amely a fiatal történész doktori disszertációjának velejét bocsátja a művelt nagyközönség elé, két szempontból is jelentős vállalkozás. Egyrészt eleget tesz annak a követelménynek, amelyet az utóbbi évek legfontosabb hazai eszmetörténeti munkáit megíró Gyurgyák János több alkalommal is égetően szükségesnek látott. Szerinte „a népi mozgalommal kapcsolatban újra és újra fellángoló terméketlen vitákat is csak alapos forrásfeltáráson alapuló elemzésekkel tudjuk meghaladni”.¹ Másrészt a széleskörű vizsgálódásába új forrásokat, így például a Békéscsabán található Féja-hagyatékot is bevonó kötet szerzője kellőképpen kritikus is ahhoz, hogy tárgyilagos képet adjon a népi gondolat e fontos szeleteiről.

A monográfia három nagy része tagolt, s a szerző ezeken belül is következetesen érvényesített szempontok szerint formálja meg mondandóját. Az összekötő kapocs a Trianon-kép: az első nagy fejezetben Szabó Dezső, a harmadikban pedig Féja Géza ezzel kapcsolatos nézeteit ismerhetjük meg. A kettő közé ékelődik egy sajnálatosan rövid, talán kiadói igényeknek eleget tevő szerkezeti egység, amelyben Péterfi Gábor a népi mozgalom többi fontos szereplőjének (Illyés Gyula, Németh László vagy Szabó Zoltán) külpolitikai felfogását vázolta fel. Bár a könyv írója több alkalommal is hangsúlyozza, hogy Szabó Dezső és Féja Géza messze többet foglalkozott külpolitikai problémákkal, mint a mozgalom más alakjai, s ez indokolja kiemelésüket, mégis érdemes lett volna a többi népi írónál is részletesebb elemzésre vállalkozni. Ennek a kívánságnak részben eleget is tesz a szerző, hiszen Fájának a revízióról, a határon túli magyarságról,

¹ GYURGYÁK János: *Szélsőjobbaldaliság a népi mozgalomban = A magyar jobboldali hagyomány, 1900–1948*, szerk. Romsics Ignác, Osiris, Budapest, 2009, 473.

a közép-európai együttműködésről, a Duna-konföderációról vallott véleménye bemutatásakor számos alkalommal utalt a pálya- és eszmetársak cikkeire, tanulmányaira is – így téve teljesebbé a képet.

Péterfi módszere mind Szabó Dezső, mind Féja Géza kapcsán hasonló. Először életútjukat tekinti át, majd tematikusan, elemzési szempontjait kérdések formájában is csoportosítva veszi sorra az egyes témákat. Az újkori magyar történelem szemlélete, a Habsburg-monarchia és a legitimizmus értékelése, Trianon közvetlen okai, az integrális revízióhoz való viszony, a környező népekkel való együttműködés módozatai, a hitleri Németország fenyegető törekvései, a revíziós sikerek és a II. világháború alakulása azok a leglényegesebb témakörök, amelyek kapcsán Péterfi Gábor igen alaposan feltárta könyve főszereplőinek tevékenységét.

Anélkül, hogy túlságosan belemélyednék a szép értekező prózában megírt könyv minden egyes fejezetébe (talán csak az „ahistorikus” kifejezés túlon túl gyakori használata bántotta e sorok írójának szemét), érdemes néhány fontos megállapítást görcső alá venni. Péterfi Gábor meggyőzően bizonyítja, hogy bár Szabó és Féja – akár csak a népi-ek mindegyike – hanyatlástörténetként fogta fel az 1867 utáni magyar történelmet, és Trianon közvetlen kiváltó okainál szinte kizárólag a belső bűnöket és hibákat rótták fel a korabeli elitnek, a revízióval kapcsolatos álláspontjuk 1920 után mégis fokozatosan eltért a hivatalos kormánypropagandáétól. Mindketten eljutottak annak belátásáig, hogy az integrális revízió vágyálom, csupán a határok etnikai alapon történő megváltoztatására nyílhat lehetőség. Ráadásul ezt nem a nagyhatalmak ajándékként kívánták élvezni, hanem úgy vélték, hogy alapvető belső reformnak kell végbemennie. Ez javítja az ország külpolitikai érdekérvényesítő képességét, s egyben vonzó mintát jelenthet a szomszédos népek számára is.

E programból logikusan következett, hogy a magyarságnak a körülötte élő népekkel kell az együttműködés lehetőségét keresnie, s ezért Szabó és Féja is visszanyúlt a Kossuth és Jászi által képviselt konföderációs programhoz. Ugyanakkor mindketten valamiféle magyar vezetőszerpet vizionáltak, a hazai kultúrfölény gondolatától ők sem tudtak teljes mértékben megszabadulni. Ezért nem kell feltétlenül kemény kritikában részesítenünk őket, hiszen ahogy Péterfi Gábor is bemutatja, még az olyan franciás műveltséggel megáldott, mindenféle szélsőséges gondolattól távol álló szerző, mint Szabó Zoltán sem tudott a Kárpát-medencei vezető szerep eszméjétől lemondani. Ahhoz túlságosan nagy volt a történeti Magyarország felbomlásának sokkja, hogy ez a nemzedék ekkorát léphessen előre.

Péterfi könyvében több helyen is kitér a két szerző recepciójára. Ennek kapcsán eleveníti fel, hogy a gellérthegyi Szabó Dezső-émlékművet 1990-ben az akkori parlament három jobbközép pártja és az ellenzéki szocialisták is megkoszorúzták. Érdekes eltöprengeni arról, hogy az akkori liberális ellenzéki pártok, a Fidesz és az SZDSZ miért maradtak távol, hiszen a Századvég nevezetes, a népi-urbánus szakadást áthidalni hivatott névsorában büszkén vállalt örökségként még Szabó Dezső is szerepelt.

Péterfi Gábor *Az elsodort falu* szerzőjének közismert németellenességéről, ennek időbeli változatairól részletes áttekintést ad. Az író méltatói éppen ezt szokták Szabó egyik legfőbb érdemének betudni, mivel ezzel elősegítette a fiatal magyar értelmiség nácizmus-szal szembeni állásfoglalását. Péterfi viszont helyesen világít rá, hogy ez a németellenesség bizonyos esetekben eléggé differenciálatlan, túlságosan érzelmi alapú. Ez olykor nem csupán a német kultúrával szembeni igazságtalan megnyilatkozásokhoz vezetett, hanem akkor is német veszélyt vizionált Szabó Dezső, amikor annak nem volt reális alapja. Mint például az 1920-as évek elején fogant írásaiban, amikor a weimari Németországot súlyos gazdasági és politikai válság fojtogatta.

Bár Péterfi Gábor könyve alapvetően külpolitikai témákat tárgyal, így a Horthy-rendszerről elmondott Szabó Dezső-i álláspontra csak a szükséges mértékben összpontosít, ezzel együtt nem keresnénk összefüggést a kommunista diktatúra Horthy-képe és az író hangneme között. Vagy ha mégis van, akkor ez az állítás a könyv más részleteihez hasonló igényes, filológiai bizonyításra szorul.

A kötet Féja Géza munkásságát görcső alá vevő része még az első résznél is nagyobb újdonságokat hoz. Hiszen Szabó Dezső életműve kapcsán már kialakult valamiféle kánon, amelynek két meghatározó darabját az egymással számos ponton szemben álló Nagy Péter és Gombos Gyula biográfiai jelentik. Péterfi szemmel láthatóan egyik szerző túlzásaival, elfogultságaival sem azonosul, s ez igen komoly erény. Viszont némiképp hiányérzettel töltött el bennünket, hogy a gazdag szakirodalomban nem kapott helyet, így monográfusunk nem reflektált a közelmúlt egyik jelentős eredményeket hozó, így Szabó Dezső munkásságát is új megvilágításba helyező munkára.² Ez persze előtérbe hozta volna az ún. völkisch-kérdést, ami a szerző szándékaival ellentétes irányba vihetné volna a könyvet, de ezzel együtt érdemes immár szaktudósi alapossággal újrainyitni ezt a vitát.

Részben a fenti témához kapcsolódik az a megállapítás, hogy a szerző helyesen elemzi Szabó és Féja kapcsolattörténetét, s szó esik a magyar fajvédő áramlathoz való viszonyokról is. Ezt az érintkezési pontot – bár a kötet Féja szélsőjobboldali relációival kapcsolatban határozottan és egyértelműen fogalmaz – egy külön részfejezetben is hasznos lett volna kiemelni. Talán éppen úgy, ahogyan azt Féja politikai helyzetének érzékelésekor rendkívül pontosan megteszi Péterfi. Kiválóan mutat rá, hogy Féja 1940 táján egyszerre volt kormánypárti publicista és a népi mozgalomhoz tartozó szerző, akinek gondolatvilágában megfért a radikális földreform követelése és a revíziós sikerek miatt a magyar külpolitika iránt érzett elragadtatás.

Péterfi Gábor könyvének Féja Gézáról írott fejezetei azért is hatnak az újdonság erejével, mivel ez az első komoly kísérlet az író életművének értő elemzésére. Szépen kirajzolódik a mesterénél, Szabó Dezsőnél valamivel gyengébb stiláris képességgel és gondolati erővel bíró szerző képe, aki viszont sokat utazó újságíróként közvetlenebb tapasztá-

² ROMSICS Gergely: *Nép, nemzet, birodalom. A Habsburg Birodalom emlékezete a német, osztrák és magyar történetpolitikai gondolkodásban, 1918–1941*, Új Mandátum, Budapest, 2010 (különösen a népiekről szóló fejezet: 324–368).

latokat szerzett a Kárpát-medence és a környező országok viszonyáról. Életművében ugyanazok a problémák kavarognak, mint Szabónál, némiképp kevésbé ambiciózus keretbe öltöztetve. Ugyanakkor felbukkan néhány új téma is: az 1918 utáni Ausztria sorsa, a finn–magyar együttműködés eszméje, a II. világháborúban való német győzelem lehetséges következményei. Féjánál számos, a történeti Magyarországról származó nemzedéktársához hasonló jelenséget figyelhetünk meg: a Lévára hazatérő író újból hinni kezd a múlt visszatérésének lehetőségében. Arról ábrándozik, hogyan kellene viselkednie a magyarságnak a vele egy államba kerülő szomszédokkal.

Péterfi Gábor könyve összességében igen jó irányba tett lépés, folytatásra, kiteljesítésére érdemes munka. Akár a népi mozgalom egészének külpolitikai eszméit, akár a történelmi múltból alkotott véleményüket kívánja majd bemutatni a szerző, jó alapot teremtett a folytatáshoz. El lehet indulni egy kiegyensúlyozott, középutas Szabó Dezső-életrajz vagy a népi mozgalom számos ellentmondását, erényét és hibáját életművében hordozó Féja Géza-biográfia megalkotása felé is.

Utcai szerelők Kinszki Imre cégirodájának ablaka alatt (1936)